

**SOLUȚIONAREA UNEI SITUAȚII DE CRIZĂ MORALĂ ÎN
DOBÂRCA (DOBRING), O COMUNITATE DIN SUD-ESTUL
TRANSILVANIEI. CONSIDERAȚII PE MARGINEA UNUI
“PROTOCOL DE JUDECATĂ”
(PFARRÄMTLICHES GERICHTS-PROTOCOLL, 1840)**

*Mihaela Grancea**

Cuvinte cheie: sași, *landler*, căsătorie, adulter, prepașoptism

Keywords: Saxons from Transylvania, *landler*, marriage, adultery, pre-1848
Revolution ideology

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Transilvania rurală aflată încă în procesul traziției spre modernizare, într-un sat multiethnic (Dobârca), un presupus adulter (episod erotic consumat între un predicator luteran și o româncă măritată) a declanșat o criză morală și de “sistem”, a provocat norma tradițională și instituțiile specifice autonomiilor constituționale – acum, desuete și atacate de sistemul monarhiei administrative – să funcționeze pentru soluționare crizei din satul Dobârca. Studiul nostru, un demers de microistorie, încearcă să surprindă prin documentele din dosarul “delictului”, nu doar etapele soluționării problemei, ci și elemente ale vieții cotidiene, relațiile interumane specifice unei comunități multiculturale precum cea din satul sibian Dobârca.

Biserica și căsătoria, familia și adulterul în epoca iosefină și în prepașoptism

Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană a fost influențată de reformismul iosefin și prepașoptist. Regulamentele iosefine și postiosefine cu privire la această biserică au avut ca scop creșterea controlului statului asupra acestei confesiuni și eliminarea concurenței în privința exercitării controlului social. Astfel, în 13 aprilie 1789, procesele matrimoniale au fost scoase de sub jurisdicția canonică, iar la 27 iunie 1799, o altă ordonanță dădea posibilitatea comunității să îi concedieze pe preoții care își încălcau îndatoririle.¹

* Universitatea “Lucian Blaga” Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane, Departamentul de Istorie, Patrimoniu și Teologie Protestantă, e-mail: mihaela_grancea2004@yahoo.com.

¹ De altfel, încă din 12 mai 1785, după introducerea *Das landesherrliche Kirchenregiment* (1782), Curtea vieneză a înaintat Consistoriului Evanghelic, o ordonanță prin care se solicita ca

Însă, schimările majore se petrec după ce la 20 februarie 1807 a fost emis un document fundamental cu funcționalitate de statut bisericesc: *Die allerhöchst begnehmigte Vorschrift die Konsistorien der Augsburger Konfessions-verwandten in Siebenbürgen/Instrucțiunea cea mai de sus aprobată pentru Consistoriile credincioșilor de confesiune augustană din Transilvania*², statut care a fost valabil până la revoluția pașoptistă; se afirma, în acest text, că monarhul, în calitatea sa de conducător al statului, devine *Supremum arbitrum* al Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din Transilvania. Astfel, dependența bisericii față de stat a devenit un fapt împlinit. *Consistoriile parohiale* (erau alcătuite din paroh și din membrii laici ai *Altschaft*; parohul era și președinte al unui consistoriu rural) aveau doar obligații locale limitate, precum: organizarea serviciului divin în parohie; supravegherea ordinii și disciplinei bisericesti, a religiozității și moralității comunității; supravegherea școlii; administrarea bugetului și patrimoniului bisericesc.³

Dar, nu doar exigențele statului au determinat reformarea cinului preoțesc, ci și alte procese specifice epocii, precum creșterea rolului culturii formative, accentuarea laicizării, a profesionalizării, extinderea categoriei intelectualității (vezi “noua clericatură”).⁴ În acest context, prin implicare socială, preotul era “un nou model”⁵, cel care încuraja modernizarea comunității.⁶

jurisdicția clericilor să se restrângă doar la chestiunile spirituale și strict bisericești; prin același act s-a decis ca procesele matrimoniale și procesele de succesiune (“testamentare”) să țină de competența autorităților civile. Vezi Friederich Teutsch, *Geschichte der ev. Kirche in Siebenbürgen* (Sibiu, 1921), 225.

² “Die allerhöchst begnehmigte Vorschrift die Konsistorien der Augsburger Konfessions-verwandten in Siebenbürgen”, *Handbuch für die evangelische Landeskirche Augsburger Bekenntnisses im Großfürstenthum Siebenbürgen. Eine Sammlung von Gesetzen und Aktenstücken, herausgegeben vom Oberkonsistorium der evangelischen Landeskirche A. Bek. in Siebenbürgen*, ed. II, (Hermannstadt: Selbstverlag der ev. Landeskirche, 1859), 62.

³ Paul Bruslanowski, *Pagini din istoria bisericească a Sibiului medieval* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2007), 197–199.

⁴ Remus Câmpean, *Intelectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 1999); în primul capitol, autorul face referiri, prin intermediul metodologiei istoriei comparate, la fenomene similare din Europa Centrală. Vezi și Remus Câmpeanu et al., *În spiritul Europei moderne. Administrația și confesiunile din Transilvania pe perioada reformismului terezian și iosefin (1740–1790)* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2009), 96–97.

⁵ Vezi Oana Bodea, *Un timp al schimbării. Renașterea națională a popoarelor din Europa Centrală în Aufklärung și Vormärz. O istorie comparată* (București: Editura RAO, 2011).

⁶ Vezi despre această finalitate și Daniel Dumitran, “Reformarea clerului parohial în timpul episcopului Ioan Bob. Un posibil model”, în Nicolae Bocșan, Ana Victoria Sima, Ion Cârja ed., *Identități confesionale în Europa Central-Orientală (secolele XVII-XXI). Lucrările simpozionului internațional din 14–17 noiembrie 2007* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2009), 201–222.

În Transilvania, aceste transformări s-au petrecut și pe fondul acceptării principiilor iosefine pe baza cărora s-a realizat și *Toleranz-Patent* (1781) care a presupus acordarea libertății de decizie în problemele de credință, realizarea, în sens modern, a echilibrului confesional ca fundament al armoniei sociale (diferența religioasă fusese motiv de discriminare, de blocare socio-economică), dar și hotărârea de a conserva statutul dominant al confesiunii catolice.⁷ Se rezolvau astfel și probleme “domestice”, economice și sociale precum situațiile create de convertirea unuia dintre părinți, de efectele sociale și religioase ale căsătoriilor mixte (botezul copilului provenit dintr-o astfel de căsătorie, probleme legate de succesiune etc).⁸ În Europa Luminilor, “familia devenise o problemă de stat exprimând obiectul unui set legislativ care reflectă clar intenția acaparării unui spațiu gestionat până atunci în exclusivitate de către Biserică. Reformismul iosefin s-a integrat acestui deziderat general specific secolului al XVIII-lea, idee argumentată prin bogatul pachet legislativ care a încercat o reglementare a chestiunilor legate de segmentul vieții private matrimoniale”.⁹

Încă de la elaborarea decretelor matrimoniale tridentine, oamenii bisericii au fost considerați agenți ai reformei morale, ai disciplinării sociale, ai controlului social.¹⁰ În primul rând, așa cum am mai afirmat, preotului i se cerea să fie un model social. De aceea, disciplina eclesiastică era unul dintre imperativele epocii. În acest context, orice abatere de la normă provoca reacții imediate. Orice formă de hedonism și ieșirile din etica epocii provoca reacții

⁷ Vezi D. Dumitran, “Reacții transilvănene la Edictul de toleranță iosefin”, *Annales Universitatis Apulensis*, Series Historica, 8 (2004): 93–94; D. Dumitran, “Edictul de toleranță iosefin. Repere istoriografice și perspective ale cercetării”, *Annales Universitatis Apulensis*, Series Historica, 11/I (2007): 237–248. Încercarea de a realiza un echilibru confesional în Transilvania a fost anterioară epocii iosefine. În acest sens, efecte administrativ-legislative au avut rezoluțiile imperiale din anii 1731 și 1734. Prin prima, protestanților le era permisă exercitarea, în cadru privat, a cultului; a doua accepta o anumită lărgire a autonomiei bisericesti prin dreptul alegerii de către luterani a patru superintendenți (episcopi).

⁸ D. Dumitran, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-Catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782–1830)* (Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2007), 189–197.

⁹ Laura Stanciu, Ana Maria-Roman, “Reglementările matrimoniale în Transilvania celei de a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea”, *Anuarul Institutului de Istorie “A.D. Xenopol”*, tom. XXXVIII, Iași (2001): 109–121. Controlul statului asupra căsătoriei era o necesitate stringentă. Patenta din 16 ianuarie 1783 afirma caracterul de contract civil al legăturii matrimoniale, diferendele urmând să fie judecate de instanțele laice. De fapt, în câțiva ani, relațiile de cuplu au ieșit de sub jurisdicția bisericii.

¹⁰ Câmpeanu et al., *În spiritul Europei moderne*; această idee este dezvoltată în toate capitolele cu referire la evoluția bisericilor reformată, ortodoxă și unită în timpul reformismului terezian și iosefin.

disproporționate, implicarea factorilor ecleziastici, juridici, ai administrației, și, în fine, oprobiul public.¹¹ Să nu uităm însă și faptul că, într-un anumit fel, acum, dacă romantismul manifest în mediile urbane îmbia la liberalizarea eroticii, ripostele tradiționaliste precum a fost și cea victoriană erau, de cele mai multe ori, emisii ale unei lumi atinse de ipocrizie.

Adulterul, din perspectiva bisericilor tradiționale, este considerat “un fenomen abominabil” care neagă natura de sacrament a căsătoriei; de aceea, legătura extraconjugală este considerată drept trădare, expresie a decăderii naturii umane, apostazie, crimă de ordin spiritual, negație a divinului.¹² În bisericile protestante, deoarece căsătoria religioasă nu este tratată ca sacrament, infidelitatea conjugală nu devine o tragedie cu efecte damnatorii. Dar, nevoia de armonie și disciplină socială, cultul și etica familiei, precum și nevoia de a conserva patrimoniul familial determină condamnarea adulterului, cu atât mai mult când unul dintre actorii unei legături amoroase ilicite este un “om al bisericii”.¹³ Deoarece căsătoria este concepută ca și contract, nefiind un act indestructibil, divorțul, deși este descurajat, este permis ca efect al adulterului. Cu toate că desfacerea căsătoriei era considerată drept ultima soluție în rezolvarea diferendelor matrimoniale de nereconciliat, în secolul al XIX-lea aceasta a devenit un eveniment aproape comun. Divorțul nu mai era considerat o devianță socio-morală și spirituală, ci calea care trebuia urmată în vederea restabilirii echilibrului interuman între foștii parteneri de viață.

Din momentul aplicării decretului din martie 1786, cele două biserici românești din Transilvania (unită și ortodoxă) s-au aliniat reglementărilor oficiale. Obiectivul reformismului iosefin pe segmentul vieții private matrimoniale s-a completat fericit, la vremea respectivă, cu cel al Bisericii, instituție interesată în realizarea unei reforme morale moderne, dar și de concepere a căsătoriei în spiritul axiologiei creștine. O astfel de poziționare în problema căsătoriei și a familiei (a grupului domestic ce cuprindea cuplul și copiii acestuia) explică colaborarea instituțională realizată între cei doi poli

¹¹ Vezi pentru mediile greco-catolice din aceeași epocă: Sorin Mitu, “Celibat ecleziastic și moravuri clericale”, *Transilvania mea. Istorie, mentalități, identități* (Iași: Editura Polirom), 186.

¹² Vezi Gabriel Viorel-Gârdan, Marius Eppel, “Familia în gândirea teologică și în dreptul matrimonial ortodox”, în Ioan Bolovan et al. ed., *În căutarea fericirii. Viața familială în spațiul românesc în secolele XVIII-XX* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujană, 2010), 61.

¹³ Vezi problematica în Joel Francis Harrington, *Reordering marriage and society in Reformation Germany* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995); John Witte Jr., Martin E. Marty, *Law and Protestantism: The Legal Teachings of the Lutheran Reformation* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002); Susanna Burghartz, “Moral Politics, Marriage and Fornication during the Reformation and the Confessionalization Process in Germany and Switzerland”, în Peter Spierenburg, Herman Rodenburg ed., *Social Control. Volume 1: 1500–1800* (Columbus, Ohio, 2003).

ai puterii în problema apărării familiei ca instituție, a patrimoniului familial, a moralității.

La sași, Biserica se implica în astfel de cauze civile. De altfel, de-a lungul secolelor aceasta a ocupat un loc central în viața spirituală, dar și socială a comunităților. Activitatea diaconală, fundamentată pe spiritul iubirii creștine, va fi preluată, în special, de așa-numitele *Nachbarschaften* (“vecinătățile”, forme de solidaritate comunitară). În acest context, în localitățile transilvănene cu populație de etnie germană, pastorul era considerat, alături de primar, cea mai importantă personalitate a locului. Preoții (de regulă, fiecare comunitate evanghelică presupunea, cel puțin, un preot paroh și un predicator; cele mai mari comunități dispuneau chiar de doi preoți) aveau un cuvânt decisiv de spus și în problemele de natură laică, chiar și în postiosefinism, în perioada de penetrare mai puternică a politicului în sfera de influență a bisericii evanghelice de confesiune augustană. Deci, cu toate reglementările restrictive ale epocii, în cadrul lumii sașilor, unitatea dintre comunitatea laică și cea ecleziastică era un deziderat comunitar, civic. De altfel, în structura internă a bisericii evanghelice de confesiune augustană, după 1807, în mod explicit, în sarcina unor instituții specializate (*Consistoriul Suprem*, apoi *Consistoriile domestice din scaune și districte* și *consistoriile locale*) intrau ca sarcini specifice: “păstrarea curăției învățăturilor de credință și a ordinii interne din Biserica Evanghelică (disciplina bisericească).¹⁴ Totuși, spiritul “epocii Vormärtz” a pătruns și în lumea sașilor¹⁵ care vor milita pentru păstrarea autonomiei tradiționale, dar și pentru reformă culturală și modernizare.

În acest context general/orizont de așteptări se petreceau însă și episoade sau fenomene care exprimau o slăbire a disciplinei ecleziastice, proces care s-a accelerat pe parcursul secolului al XIX-lea. Decăderea acesteia era ilustrată și de evoluția pedepselor aplicate de tribunalele ecleziastice. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în protocoalele sinoadelor parțiale, întâlnim încă pedepse precum “cererea de iertare”, suspendarea, excomunicarea, limitarea dreptului de a se prezenta la euharistie; acestea aveau ca finalitate conștientizarea de către păcătos a vinovăției, “rușinarea” culpabilului, prepararea lui pentru răspunderea în fața legii.

¹⁴ Brusanowski, *Pagini din istoria bisericească a Sibiului medieval*, 198.

¹⁵ Rudolf Gräf, “Identitate păstrată, identitate asumată”, în Constantin Bărbulescu, Ioan Bolovan, Ion Cârja, Rudolf Gräf ed., *Biserica, Societate, Identitate. In honorem Nicolae Bocșan* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2007), 286.

*Scandal într-o societate normativă din Transilvania primei jumătăți a secolului XIX, în satul Dobârca*¹⁶, în timpul episcopatului lui Johann Bergleiter (1833–1843)¹⁷

Societatea săsească transilvăneană a cunoscut între 1780–1843, conform unor evaluări istoriografice, “o fază de istovire și stagnare” (vizibilă îndeosebi în educație, dar și în declinul moralității tradiționale)¹⁸, când, deși existau mișcări europene care vizau modernizarea societății, elitele săsești considereau că după perioada războaielor napoleoniene, pacea și întărirea statului absolutist austriac a condus, în fapt, la “decăderea din interior”¹⁹, adică la slăbirea identității oricum afectate de formalizarea statutului de autonomie specifică premodernității. De altfel, sașii datorită faptului că reformele iosefine le-au afectat privilegiile colective, în postiosefinism s-au orientat și mai mult înspre spațiile germanității

¹⁶ Dobârca (în germană, *Dobring*). În epoca modernă a făcut parte din structura localității Apoldu de Sus/Apoldu Mare (în germană: *Großpold*, în maghiară: *Nagyapold*), localitate înfloritoare la începutul secolului XVIII; dacă la 1708 aici existau doar 76 de familii săsești, la mijlocul veacului vor veni landlerii care vor contribui la creșterea influenței elementului german în zonă – vezi Johanna Bottesch, Martin Bottesch, *Die bairisch-österreichische Mundart der Landler von Großpold (Apoldu de Sus) in Siebenbürgen (Rumänien)* (Wien: VWGÖ, 1992). Denumirea de “Landler” are o conotație regională și desemnează locul de origine al acestora, o regiune istorică cuprinsă între Wels, Gmunden și Vöcklabruck; landlerii au fost colonizați și în Apoldu Mare, dublând astfel și populația de etnie germană din Dobârca. În acest context, surprinde faptul că, cu câteva decenii mai târziu, înregistrările fiscale surprind un declin demografic și economic: în 1820, în Apoldu de Sus erau 89 de familii de landlerii și 112 de familii de sași. Căsătoriile mixte au favorizat contaminarea culturală; la 1840 însă landlerii îi depășesc numeric pe sași, fiind în “majoritate numerică”. La sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a celui următor, în comuna (Apoldu de Sus) de care aparține și Dobârca, românii reprezentau o pătrime din locuitorii comunității – vezi toate aceste date în *Registrul de impozite al Apoldului de Sus 1818, Arhivele Statului Sibiu, Fonduri comunale, anii 1754–1830. Actele apărținătoare Apoldul Mare*, nr. 661–687. Detalii despre colonizarea, adaptarea și afirmarea landlerilor vezi în Erich Buchinger, *Die “Landler“ in Siebenbürgen. Vorgeschichte, Durchführung und Ergebnis einer Zwangsumsiedlung im 18. Jahrhundert* (München: R. Oldenburg Verlag, 1980); Martin Bottesch, Franz Grieshofer, Wilfried Schabus, *Die Siebenbürgischen Landler. Eine Spurensicherung* (Wien: Böhlau Verlag, 2002). La începutul secolului al XIX-lea, landlerii încercau să își păstreze identitatea vizibilă în port și în dialect. Pentru români, ei erau însă tot “un fel de sași”. Populația din Dobârca era multiculturală, aici existând și o comunitate română ortodoxă; vezi Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea cu biserica Romei* (București: IBMBOR, 1963), 281.

¹⁷ Superintendent al bisericii, în perioada studiată de noi, a fost Johann Bergleiter (1833–1843), cu sediul la Biertan/Birthälm; vezi date despre acesta în Joseph Trausch, *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen* (Kronstadt: Johann Gött & Sohn Heinrich, 1868), 108–112. Johann Bergleiter a militat pentru păstrarea statutului premodern al națiunii săsești.

¹⁸ Walter König, “Teze privind <revoluția educațională> la sașii ardeleni”, în *Transilvania și sașii ardeleni. Din publicațiile Asociației de Studii Transilvane Heidelberg* (Sibiu: Ed. Hora, 2001), 109.

¹⁹ *Ibid.*, 110.

protestante, trăind în raport cu statul habsburgic într-o relativă izolare, cultivându-și specificitatea, adică tradiția religioasă și germanitatea. Această autoizolare va determina, la mijlocul secolului al XIX-lea, afirmarea categorică a conștiinței etnice prin raportare la revendicările politice și culturale ale celorlalte grupuri etnice din Transilvania.²⁰ Dar, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, diferența etnică, cel puțin la nivelul ruralității, nu părea prioritară în relațiile interumane dintr-o comunitate mixtă din punct de vedere etnic. Importanță rămânea însă diferența confesională. De aceea, nu știm dacă etnicii germani implicați în episodul studiat de noi erau sași sau landlerii. Putem să stabilim doar, cu aproximație, componența etnică a comunei Dobârca, raporturile din comunitate (vezi în acest sens bogăția Fondului Dobârca de la “Casa Teutsch” din Sibiu, fond care cuprinde: acte parohiale, procese verbale cu locuitorii care au participat la restaurarea cetății și a casei parohiale, testamente etc). Cele mai importante acte sunt însă, în opinia noastră, centralizatorul cu contribuabilii din sat pentru anul militar 1754–1755 și “un protocol de judecată” din prima jumătate a secolului al XIX-lea.²¹ În centralizator, într-un extras fiscal (*Extractus Summarius*)²² sunt consemnați *Liber saxones* și *Liber valachi*, potențialul economic al acestora (pământ, bovine, ovine), dar sunt înregistrați și rromii, iobagii (adică, marginalii). Comuna era bogată și a manifestat, până la edictele iosefine de toleranță, pretenții economice asupra satului românesc Poiana (aflat și el în scaunul Miercurea Sibiului).

Prin apartenența la aceeași confesiune, prin numeroasele căsătorii mixte realizate între sași și landleri, dar și între etnicii germani și românii care astfel se converteau la luteranism, doar într-un secol, numărul populației de confesiune protestantă din zona scaunului Miercurea Sibiului s-a triplat. Această realitate nu a ferit comunitatea, mai ales pe cea din Apoldu de Sus, de conflicte de natură etno-culturală.²³ Aceste tensiuni au determinat uneori intervenția episcopilor. În comuna mai înainte menționată, la mijlocul secolului al XIX-lea, au existat stări conflictuale aproape permanente; după trecerea a două sau trei generații de la așezarea landlerilor în Transilvania, conflictele interetnice au avut și cauze sociale deoarece existau diferențe notabile de natură materială și juridică între indivizi, incompatibilitățile etno-culturale fiind ne semnificative.

²⁰ Harald Roth, *Mică istorie a Transilvaniei* (Tg. Mureș: Ed. Pro Europa, 2006), 96.

²¹ Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice C.A. din România, (Sibiu). Dosarul acestui protocol de judecată se află la cota 42, nr. inventar 400/176–298.

²² Vezi acel centralizator pomenit de noi anterior. Cuprinde 40 de file.

²³ În Apoldu de Sus, unde au avut loc cele mai puternice conflicte, românii făceau distincția între cele două grupuri de etnie germană. Le-au spus sașilor, ca peste tot în Transilvania, “sași”, iar landlerilor – “saxoni”. M. Bottesch, *Landlerbüchlein* (Hermannstadt/Sibiu: Honterus Verlag, 2011), 23.

Pierderea identității landlerice s-a realizat mai ales prin intermediul căsătoriilor mixte. Topografia localităților este ea însăși o mărturie a mixării. Din cauza multor “căsătorii mixte”, toți sau aproape toți locuitorii vorbitori de limbă germană ale celor trei așezări de landleri²⁴ aveau atât strămoși de origine săsească cât și “landlerică”; fie că aparținut de un grup sau de altul, un individ a fost dependent de dialectul care a fost utilizat în familia sa; însă, cei din aceeași generație se înțelegeau unii pe alții fie în “limba săsească”, fie în dialectul landlerilor. În schimb, în relațiile cu celelalte minorități etnice²⁵, atât sașii cât și landlerii au ajuns să se comporte ca și cum ar face parte dintr-un grup omogen. Sașii și landlerii mergeau la aceeași biserică, aveau același statut juridic și, prin urmare, aveau aceeași poziție în raport cu românii sau cu rromii. Relațiile dintre landleri și români au fost la fel ca acelea dintre sași și români.²⁶ În Apoldu de Sus însă, a existat o anumită rezistență la asimilare. În comunitatea landlerilor a existat, mult timp, o școală pentru “emigranți”. Probabil că fosta/vechea școală săsească nu avea suficient spațiu pentru toți copiii protestanților; de asemenea, dialectul săsesc în care se predă încă în școlile săsești satești din Transilvania, se pare, nu era înțeles de copiii landlerilor; astfel, în 1810, landlerii – la o jumătate de secol după așezarea lor – au refuzat să-și trimită copiii într-o școală săsească. Episcopul a recomandat, cu toate că exista “riscul” contaminării culturale, fuzionarea celor două școli protestante din Apoldu de Sus, invocând ca motiv principal lipsa de control social, de cenzură și autocenzură socială în învățământul landlerilor. În acest context, preoții au fost primii care au pledat pentru uniformizare, devenind figuri publice, socialmente ubicue. După aceea, și nu neapărat datorită implicării parohului evanghelic, comunitatea protestantă din Apoldu de Sus a cunoscut asimilarea (în acest sens, primul loc din care s-a eliminat segregarea a fost biserica, prin renunțarea la așezarea în strană pe criteriile originii etnice); aici, cu timpul, numărul landlerilor care vorbeau în familie dialectul săsesc a crescut tot mai mult și doar vecinătățile au mai păstrat diferența.²⁷

În comunitățile mixte, precum cea din Dobârca, realizarea căsătoriilor mixte nu era un eveniment imposibil²⁸, mai ales în rândurile țăranilor cu statut

²⁴ Neppendorf (Turnișor, azi cartier sibian), Großau (Cristian, localitate aflată lângă orașul Sibiu) și Großpold (Apoldu de Sus, jud. Sibiu).

²⁵ În aceste localități, românii și rromii erau minoritari.

²⁶ Pentru informații despre relațiile sașilor din Apoldu de Sus și ale landlerilor cu celelalte grupuri, vezi Bottesch, *Landlerbüchlein*, 24–25.

²⁷ *Ibid.*, 23.

²⁸ Mobilitatea socială era un fenomen dinamic încă din secolul XIX. Mișcarea indivizilor în câmpul social, prin căsătorie, era însă condiționată de ierarhia socială, de status. Homogamie socială semnificativă se întâlnea frecvent și în cazul țăranilor. În mediul rural, elementele care favorizau căsătoriile mixte erau: același statut socio-economic, aceleași trebuințe, vecinătatea “socio-topografică” (vezi despre fenomenul homogamiei sociale în Alain Girard, “Alegerea soțului – fenomen social”, în *Sociologia franceză contemporană* (București: Editura Politică, 1971), 675.

economic și social inferior. Pentru comunitățile din sud-estul Transilvaniei, conviețuirea în comunitățile mixte din punct de vedere etno-cultural era, în secolul al XIX-lea, un fenomen comun, nonconflictual, diferențele fiind invocate în cazul unor evenimente interne care puneau sub semnul întrebării cutumele morale, religioase și sociale. Vulnerabilitatea comunitară și “scandalul” ca eveniment perturbator erau evidente, în cazul unor astfel de localități, mai ales în cazul acuzațiilor (publice) de adulter. Noi propunem pentru argumentația științifică, un episod de microistorie prilejuit de descoperirea în arhive a unui “protocol de judecată”.²⁹

Un adulter neobișnuit, “o situație fără precedent”

În 1840, satul Dobârca “vuia” în legătură cu un presupus adulter comis de predicatorul evanghelic Daniel Schuster și româncea Maria “a lui Thodor Morar”.³⁰ Soțul acesteia era un localnic, țăranul Wassellie Karotte.³¹ Acesta a depus o plângere la autoritățile ecleziastice superioare (decanul)³² împotriva predicatorului, dar și pentru a cere permisiunea de a divorța de soața infidelă. Episodul a prilejuit un “protocol de judecată” (*Pfarrämtliches Gerichts-Protocoll*), primul document al dosarului studiat de noi, act substanțial (cuprinde și depozițiile martorilor)³³, citații, câteva scrisori oficiale și corespondență privată. Deși unele dintre documente sunt lacunare sau au părți indescifrabile, noi am reconstituit scandalul și procesul prilejuit de acesta, deși ancheta, evaluările și procesul însuși au durat câteva luni, din octombrie 1840 și până în martie 1841. Depozițiile martorilor sunt confuze, fricoase, evazive, iar finalul pare îndepărtat și ambiguu.³⁴

“Protocolul de judecată” reflectă relațiile interumane problematice, degradarea normei morale înainte de înnoirea prin care va trece, după revoluția

²⁹ Documentele analizate de noi au fost descoperite de fostul nostru student, Alexandru Ujupan. Acesta a realizat și traducerea primară a textelor. Realizarea studiului s-a făcut cu acordul acestuia. Corectarea traducerii i se datorează kolegei Edit Szegedi.

³⁰ Aceasta provenea din Apoldu de Jos, localitate care avea o comunitate românească numeroasă.

³¹ Wassellie Karotte putea fi rodul unei familii mixte româno-săsești, el însuși fiind căsătorit cu o româncă. Numele Karotte putea fi, la fel de bine, o poreclă.

³² Conducerea tuturor comunităților și, deci, și a diocezei se afla în mâna decanului (corespondentul protopopului din biserica ortodoxă și din cea reformată), una dintre obligațiile sale principale fiind și examinarea vieții morale a credincioșilor, precum și a preoților, obligație îndeplinită, de regulă, prin vizitațiile canonice.

³³ O pagină și jumătate de scris cursiv și elegant care prezintă contextul, cererile reclamantului Wassellie Karotte, depozițiile martorilor, constatările comisiei de anchetă.

³⁴ În primul rând datorită lacunarității unor documente sau chiar a lipsei celor care finalizau cazul.

din 1848–1849, Biserica Evanghelică S.A.³⁵, dar și comunitatea rurală transilvăneană, raporturile dintre instituțiile locale ale bisericii și autoritățile laice. Cazul, de asemenea, ne edifică asupra liberalizării moravurilor în mediul rural, precarității statutului preotului, fricii omului simplu vizavi de implicarea sa în evenimente de natură juridică.

Se pare că povestea de amor ilicit s-a petrecut în toamna lui 1840, în anotimpul nunților. Ea se poate reduce la o întâlnire adulterină care i-a avut ca actori pe Daniel Schuster și Maria “lui Theodor”, soția unui localnic din Dobârca. Cei doi amanți au fost prinși de soțul înșelat și întâmplarea a devenit un eveniment de notorietate publică, o complicație care a tulburat satul, comunitatea evanghelică, viața celor implicați. Deși, cel puțin unii dintre actorii povestirii erau români de confesiune luterană, nu există indicii vizibile cu referire la imagini ale ostilității sau chiar ale deprecierei.

Problematica inedită, fără precedent, a fost prezentată, mai întâi, printr-o scrisoare confidențială³⁶ adresată din Sebeș³⁷, în 6 octombrie 1840, de către decanul Samuel Hamer: “Excelenței Sale, Domnul Johann Daniel Henrich, Prim preot al parohiei creștine evanghelice C.A [...] la cererea oratorului comunității Dobârca, Andreas Kuffert și a însoțitorului său Michael Scheerer-Roth, membru al comunității”, care în numele acesteia cereau anchetarea urgentă a cazului predicatorului acuzat de imoralitate, de adulter”.³⁸ Se afirma că, această investigație se va realiza “[...] pe cheltuiala comunității [...] numita comunitate va întâmpina persoanele delegate pentru anchetă și la sfârșitul acesteia le va conduce acasă, iar pe timpul desfășurării anchetei, va suporta cheltuielile și va asigura retribuția celor doi comisari investigatori”.³⁹ În aceeași scrisoare se stabilea că deoarece pârâțul a fost anunțat despre demararea anchetei, “primul preot” (preotul paroh – *n.n.*) i se cerea să fie prudent “[...] ca martorii, pe care

³⁵ În cadrul Bisericii Evanghelice C. A. din Transilvania, funcționarea instituțională se baza pe o reglementare din anul 1807, făcută în strânsă legătură cu *Punctele Regulative* emise tot în acea vreme; pe plan bisericesc, prevederile amintite eliminau orice autonomie a acesteia față de stat, dând conducătorului politic al Transilvaniei și funcționarilor politici superiori drepturi extinse de amestec în treburile ecleziastice. Mai mult, Biserica nu putea să emită regulamente proprii, căci deciziile Consistoriului Superior trebuiau aprobate de forurile politice superioare. Vezi Loránd Mádly, “Problema organizării Bisericii Evanghelice C.A. din Transilvania și chestiunea <constituției bisericești> pentru evanghelicii sași în perioada neoabsolutistă”, *Anuarul Institutului de Istorie “G. Barițiu” Cluj-Napoca*, tom. XLVII (2008): 45–46.

³⁶ Misiva este scrisă recto-verso (textul propriu-zis este scris pe verso).

³⁷ *Müllenbach, Mellenbach* în limba germană.

³⁸ Observăm că această scrisoare este adresată unor personaje pe care nu le vom mai întâlni la încheierea “protocolului de judecată”; probabil, episodul scandalos și “fără precedent” a atras după sine și anumite schimbări instituționale (destituiți, investiți etc).

³⁹ Acuzația de adulter și divorțul intentat de Karotte a făcut necesară prezența “comisarilor” care nu sunt însă nominalizați în niciun document.

poate că îi cunoașteți mai bine decât mine, să nu lipsească de la interogatoriile comisiei de investigare. Pastorului suspendat Daniel Schuster să-i spuneți să fie pregătit oricând să-și aducă martorii și dovezile pentru a-și demonstra nevinovăția. Marțea viitoare, a 8-a a lunii curente, sper să pot pleca la anchetă împreună cu domnul Cap. Syndicus și să o pot conduce”.⁴⁰ Se pare că urmarea a fost formularea acuzațiilor, ancheta și interogatoriile, apoi “judecata” din noiembrie.

Concret, după cum s-a consemnat în *Pfarrämtliches Gerichts-Protocoll* (*Protocolul de judecată*)⁴¹ încheiat în 19 noiembrie 1840, la parohia din Dobârca “au compărut” Michael Schmidt, vilicul satului și epitrop (*Kirchenväter*), împreună cu Andreas Elst, jurat și al doilea epitrop; ei, în numele întregii comunității, i-au acuzat pe “Maria a lui Thodor Morar”, fosta soție a lui Wasselie Karotte din Dobârca, precum și pe predicatorul Daniel Schuster, de adulter.⁴² Cei doi reprezentanți ai comunității din Dobârca au cerut “[...] să fie înlăturat răul făcut de pastor comunei, să se pună în practică legislația”. Predicatorul acuzat, Daniel Schuster, fusese citat/înștiințat despre acuzațiile aduse⁴³; în prezența celor doi epitropi, reclamatul a negat acuzația și a cerut ca acuzatorul să-i dovedească vina, iar lui să i se ofere posibilitatea să participe la interogarea martorilor și la formularea concluziilor care trebuiau trimise decanului S. Hamer. La finalul protocolului, “prim-preotul” comunității (adică, preotul paroh – n.n), Michael Schmitt declara că i-a audiat pe toți cei implicați (“păgubitul”, “pârâțul”, martorii lor) și că prin intermediul epitropului Andreas Elst, transmite decanului “protocolul de judecată” cu referire la infidelitatea “Mariei a lui Thodor Maria din Apoldul de Jos” (lui W. Karotte i se permite să divorțeze de soția adulterină) și la “prejudiciul” provocat de Daniel Schuster. De fapt, după cum se susține și în textul documentului, actul a fost expresia unei hotărâri colective care implica instituții locale specifice: “preotul principal” (preotul paroh), adunarea reprezentativă (*Gemeindevertretung*) care însemna puterea legislativă în comunitate, pe cei “doi tați ai bisericii”/epitropi care ocupau o poziție semnificativă în comunitate; prin tradiție, aceștia din urmă erau responsabili pentru serviciul spiritual (îl asistau pe preot), administrarea cheltuielilor și a inventarului patrimonial. Instituția “taților bisericești” este o formă veche de conducere a comunității religioase, funcția de

⁴⁰ Este al doilea document al dosarului.

⁴¹ Documentul nr. 1 al dosarului.

⁴² Nu știm dacă între cei doi exista un contract civil de căsătorie, deși acestea erau relativ numeroase încă din secolul XVIII (mai ales, în mediul urban) deoarece facilita, în caz de divorț, partajarea patrimoniului familial. Astfel, zestrea femeii era evaluată pentru ca în eventualitatea separației soților, femeia să își poate “recupera partea cu care a intrat în mariaj”. Aceste contracte reglementau raporturile dintre soți, toate aspectele legate de viața cuplurilor (vezi Eugen C. Ghiță, “Aspecte juridice privind relațiile matrimoniale în orașul Arad în secolul al XVIII-lea”, în Ioan Bolovan et al., *În căutarea fericirii*, 18–19.

⁴³ La dosar era anexat și textul scurt al înștiințării-standard.

Kurator, epitrop fiind introdusă relativ târziu, în deceniul neoabsolutist, prin dispozițiile bisericii luterane C.A. din Transilvania.

Așadar, Wasselie Karotte, soțul trădat a povestit detaliat despre adulter, a formulat acuzația și a arătat comisiei de anchetă pălăria rotundă a predicatorului, pălărie culeasă de la “locul faptei”, ca semn al identității persoanei cu care soția sa a comis adulterul. În prezența comisiei de anchetă, a epitropilor și parohului care înclinau spre acuzarea pastorului, de altfel suspendat pe toată perioada anchetei și a procesului, acesta (Daniel Schuster – n.n) a cerut, în primul rând, ca reclamantul Karotte “să-i probeze”⁴⁴ cu alte mărturii, vinovăția. Primei părți a episodului, adică audierii (a “păgubitelui Wasselie Karotte alături de persoanele numite de păgubit, dar și de pârât”) care urma să dovedească faptul că “prejudiciul”⁴⁵ adus de predicatorul Daniel Schuster trebuie probat, îi acordăm o importanță mai mare în economia textului nostru, deoarece demonstrează natura relațiilor interumane și instituționale dintr-o comunitate sătească transilvăneană, dintr-un sat dominat din punct de vedere demografic de către etnia germană.

Depozițiile martorilor: confuze, fricoase, evazive

După cum am mai afirmat, “protocolul de judecată” presupune și depozițiile unora dintre actorii implicați, precum și pe cele ale martorilor.⁴⁶ Soțul înșelat povestește cum i-a prins pe cei doi amanți în timpul unei întâlniri amoroase petrecute în fundul curții sale, cum a avut o încâierare cu pastorul care, într-un final, a fugit, lăsându-și doar pălăria aflată în momentul anchetei în posesia soțului încornorat. Apoi, Karotte a afirmat că, după bătaia avută cu Schuster, a căutat martori care să îi susțină cauza: “[...] am fost la domnul Löns, la Miercurea Sibiului, pentru a <începe demersurile>, dar nu l-am găsit acasă. Îmi cer scuze, poate am greșit, căci nu eram stăpân pe mine, parcă eram turbat! Pălăriile turtite, vânățiile și hainele rupte stau mărturie a faptului că soția mea a avut o întâlnire delicventă, în spatele șurii. Eu am avut o apariție *in loco delicti*⁴⁷ și îi am ca martori pe vecinii Andreas Schmidt și Onge al lui Stan Poppa⁴⁸, pe care i-am chemat inițial în ajutor, sub motivul stingerii unui incendiu.⁴⁹

⁴⁴ Termen cu conotații juridice.

⁴⁵ “Prejudiciu”, termen utilizat în dreptul civil, înseamnă efectul negativ suferit de o persoană, ca urmare a unei fapte ilicite săvârșite de o altă persoană. Conform justiției moderne, fapta ilicită declanșează o răspundere civilă delictuală. “Prejudiciile morale” rezultă din lezarea unui interes personal nepatrimonial. Printre prejudiciile morale se numără și atingerile aduse unor atribute ale personalității, precum reputația, onoarea.

⁴⁶ Depozițiile nu sunt înregistrate separat, iar paginile nu sunt numerotate. Ele se constituie într-un fel de redare cursivă a narațiunilor celor care au apărut în fața comisiei de anchetă.

⁴⁷ Locul unde infracțiunea a fost comisă.

⁴⁸ Evident, un alt român.

⁴⁹ Evident, este vorba despre un tertip al reclamantului.

Drept care, cer satisfacție și dreptate și ofer pălăria ca mărturie[...]⁵⁰

O altă martoră a reclamantului, mama acestuia, a confirmat cele pomenite de fiul ei, dar nu a putut da detalii (lucru subliniat și de anchetatori), “deoarece se retrăsese în camera mai dosnică a casei”⁵¹. Este clară, și în acest caz, teama de a acuza un reprezentant al bisericii, teama de scandal, de ridicol chiar. Depoziția acesteia⁵² ne oferă și un detaliu despre starea economică relativ bună a săteanului W. Karotte.

Mult mai interesante sunt declarațiile altor martori. În fața comisiei de anchetă, aceștia recunosc doar identitatea reclamantului, pe cea a soției acestuia, sugerând că, în fapt, au asistat indirect la o ceartă domestică (“au auzit”). Ei nu neagă însă existența celui de al treilea actor, dar nici nu oferă informațiile care să confirme acuzațiile formulate de Karotte. Astfel, vecinul reclamantului, țăranul Andreas Schmidt⁵³ susține că după ora patru⁵⁴ pe când își hrănea vitele a auzit, “tare și deodată”, strigăte care veneau din spatele grădinii sale. A fugit la gardul care îi despărțea proprietatea de cea a lui Karotte, deoarece se aștepta la o alarmă de incendiu; însă, în loc de așa ceva, a deslușit înjurături greu de reprodus⁵⁵, a recunoscut doar vocea vecinului, “conținutul rușinos al certei”, dar nu a realizat cu cine era acesta în conflict [...]; apoi, a mai auzit doar “niște pași pe uliță”. Despre aceste întâmplări care “nu anunțau ceva bun”, Andreas

⁵⁰ Pălăria preotului.

⁵¹ Vezi structura unei case săsești, construcție care din secolul al XVI-lea se realiza numai din piatră și cărămidă. Din nevoi funcționale, dar și identitare (până în secolul al XVIII-lea, locuința urbană nu se diferențiază) casa avea, în genere, două sau trei încăperi, fiind o clădire de dimensiuni mari, cu fronton și obloane la stradă, vopsită în culori vii; la nivelul podului erau situate două goluri mici între care este aplicat un element de ornamentstucatură sau o zicală: hornul, de regulă, înalt și masiv se ridica deasupra coamei casei. O locuință obișnuită avea următoarea structură internă: pridvor, încăpere/încăperi de locuit, scara pentru pod, acces pe scări, scările pivniței, cutie pentru făină, laviță, plită, vatră din cahle, ladă pentru haine, pat înalt, bancă de sprijin, banca cu zestre, masă, coș cu vase, scaune din scânduri. Vezi Capesius Roswith, *Das siebenbürgisch-sächsische Bauernhaus. Wohnkultur* (București: Editura Kriterion, 1977). Probabil, casa lui Karotte avea o astfel de structură, era din cărămidă; aceasta se impusese ca material de construcție în comunitățile săsești încă din secolul al XVIII-lea. Vezi Erich Jekelius, *Die Dörfer des Burzenlandes* (Kronstadt, 1929), 227–249. O astfel de locuință avea, cel puțin, două camere de locuit. Vezi mai multe detalii arhitectonice în Jan Hülsemann, *Das sächsische Bauernhaus in Siebenbürgen. Was wie machen an alten Häusern?* (Lilienthal, 2012).

⁵² Este prima mărturie care, în document, se situează după cea a fiul ei care ceruse “satisfacție și dreptate”.

⁵³ Cea de a doua depoziție de martor.

⁵⁴ Conform timpului social tradițional, rural.

⁵⁵ Înjurarea aproapelui este condamnată la luterani; am putea spune că aceștia nu dispun de astfel de formule de exprimarea a disprețului extrem. În copilărie am asistat la câteva certuri între vecini. Când acestea ajungeau la cote iraționale, sașii implicați începeau să se înjure în limba română.

Schmidt susține că ar fi discutat mai târziu, în cameră, cu soția sa și că ar fi ajuns împreună la concluzia că “[...] dacă se luminează, o să auzim ceva de rău, dar încă nu știm despre ce va fi vorba”.

La fel de ambigui au fost și alți “martori”, precum “Onge a lui Stan Poppa”⁵⁶, un alt vecin, hangiul Michael Jung, precum și Michael Herbert, cumnatul lui Jung. Un vecin apropiat, mai înainte menționatul “Onge al lui Stan Poppa”⁵⁷, cu o anumită șiretenie, a sugerat că nici soțul înșelat nu cunoștea, cu certitudine, identitatea amantului soaței sale. Concret, respectivul martor a susținut că “[...] în prima luni din octombrie, era dimineața, cu vreo două ore înainte de zorii zilei, era octombrie, l-am auzit, din camera mea, pe Wusse⁵⁸ urlând la el în curte, bătându-și soția și strigând cu furie mare: <numai un pumn i-am dat, îmi pare rău că nu știu cui>”. Această mărturie pare o formulă de compromis, o atitudine de eschivare; Onge nu accepta să își abandoneze vecinul, probabil și prietenul, dar nici să încrimineze un “om la biserică”. Ultimii martori, Michael Jung⁵⁹ și Michael Herbert, i-au furnizat predicatorului un alibi afirmând că au fost în preajma acestuia până la ora culcării și că acesta părea preocupat doar de căutarea “unei brutărese”. Astfel, hangiul Michael Jung a declarat că i-a acordat găzduire peste noapte lui Schuster, deoarece acesta fusese invitat la o nuntă: “[...] preotul a venit cu Andreas Sallmen pe la ora șapte⁶⁰, la masă, a băut din vinul nostru, în cameră și în pivniță [...] și s-a dus acasă la zece⁶¹, treaz⁶²; l-a condus cu felinarul, cumnatul meu Herbert”. Același hangiu afirma că Schuster părea interesat doar de tocmita urgentă a unei brutărese. Cumnatul hangiului, mai înainte menționatul Michael Herbert⁶³, a completat depoziția lui Michael Jung, colorând-o: “La ora zece seara, l-am condus pe domnul preot acasă cu felinarul [...] și domnul preot mi-a zis <acum, este timpul să plec și eu, ca să chem brutăreasa să coacă pâine>, cu aceste cuvinte ne-am despărțit, sub clar de lună, și eu m-am dus cu felinarul acasă”. Nu credem că, în conformitate cu timpul social al epocii, la orele 22 se putea “tocmi” vreo astfel de femeie. Nu știm dacă a fost identificată, chemată și cercetată vreo astfel de brutăreasă. Faptul că pastorul a fost dus acasă de către cineva, cu grijă, denotă ori că Daniel Schuster era amețit de băutură, ori că martorii acestuia exagerau cu asigurarea alibiului, având în vedere că întâlnirea pasională cu nevasta lui Karotte a avut

⁵⁶ Cea de a treia depoziție.

⁵⁷ Probabil, la origine, vecinul era tot un român sau rodul unei familii mixte.

⁵⁸ Diminutiv.

⁵⁹ Cea de a patra depoziție.

⁶⁰ Ora 19.

⁶¹ Ora 22.

⁶² După trei ore de băut, numai treaz nu putea fi acest predicator omniprezent la evenimentul “popular”.

⁶³ Cea de a cincea depoziție.

loc la primele ore ale dimineții. Constatăm că în afară de pălăria incriminată, pălărie culeasă de “păgubit” de la locul “întâlnirii ilicite”, mărturiile sunt, în general, expresia dorinței de a nu se implica în acea “afacere” care se putea termina cu un divorț, dar mai ales cu efecte juridice și sociale dramatice pentru predicator. Mai mult chiar, acestuia i se furnizează, așa cum am mai menționat, și un alibi. Credem însă că de la dosar lipsesc unele piese⁶⁴, altfel nu ne explicăm de ce, în contextul unor depoziții lacunare și a unor probe aproape inexistente, suspendarea predicatorului a fost viabilă pe perioada anchetei și procesului.

După ascultarea reclamantului, a martorilor solicitați de către acesta, dar și a predicatorului care a negat cu vehemență acuzația de adulter, în prezența a doi epitropi (*Kirchenväter*), parohul anchetator l-a anunțat pe predicatorul suspendat că îi va raporta superiorului său, decanului de la Sebeș, despre “situația fără precedent” existentă în comunitate și că va aștepta ordinele pe care, mai apoi, le va executa fără întârziere!⁶⁵ Daniel Schuster a fost suspendat, dar episodul nu s-a oprit aici. Dacă despre femeia adulterină nu s-a mai auzit nimic⁶⁶, cazul “a făcut valuri”, dovada constituind-o o altă scrisoare, anexată și ea la dosar, epistola în care însuși decanul, în 15 ianuarie 1841, oferea un răspuns la o altă misivă scrisă de un membru al comunității din Dobârca.⁶⁷ În textul său, Samuel Hamer susținea că era îngrijorat pentru faptul că “[...] suspendarea predicatorului până la verdictul procesului fatal al acestuia la *foris appellatoris* vă afectează atât pe dumneavoastră cât și comunitatea. I-am relatat deja, anul trecut, Excelenței sale prefectului, rezultatul final al interogatoriului cât și al procesului”⁶⁸. Deci, decanul a cerut prefectului soluții la această situație considerată drept fără precedent și ingrată: “Răspunsul la întrebarea mea apare Sub. Nr. Sup. 486 din 25 decembrie 1840 astfel: <Cazul este criminal și trebuie tratat de către autorități cu cea mai mare precizie, actele pot ajunge eventual la autoritatea civilă. Fără să văd însă actele, nu-mi pot forma o părere, iar fără transmisia procesului scandalos nu pot exprima un verdict>”. Același hotăra însă decăderea pastorului, pe toată durata procesului, din toate drepturile: “<[...] un om al bisericii suspendat pentru infracțiune și pus sub acuzație nu poate fi admis la nicio funcție bisericească până când nu va fi declarat nevinovat de către autoritățile respective. Comuna [...], din sentimentul pur al respectului pentru tot ce-i sfânt, nu tolerează profanarea casei domnului>”. De aici, vă puteți da seama cât de mult se va prelungi acest proces și cât de serioasă poate deveni întorsătura pe care probabil o va lua acesta.

⁶⁴ Lipsște depoziția nuntașului Sallmer, cea a femeii adulterin, decizia finală a procesului din martie 1841.

⁶⁵ Protocolul s-a încheiat, după cum am mai afirmat, în 19 noiembrie 1840, la Dobârca. Verdictul s-a dat, probabil, în martie, la Sebeș.

⁶⁶ Din dosarul găsit de noi lipsște depoziția acesteia.

⁶⁷ Epistola din Dobârca era datată “din 7 ale lunii curente”.

⁶⁸ Text aflat pe verso-ul scrisorii.

Înregistrarea întregului proces, precum și toate actele au fost expediate prin poștă în 7 ianuarie către Excelența Sa, domnul prefect; vă dați seama cum a fost folosit timpul, că nu a fost irosită nici o zi”⁶⁹.

Poveste fără un final cert

Știri de la Gârbova mai avem, despre subiectul aflat în analiză, prin intermediul unei scrisori private din 30 ianuarie 1841⁷⁰, epistolă adresată cuiva din Dobârca. Aflăm astfel că pe Daniel Schuster îl mai așteptau și alte acuze, și că acesta devenise subiect de glumă în spațiul săsească din Transilvania de sud-est. Autorul scrisorii își exprima îngrijorarea pentru felul în care autoritățile laice superioare urmau să dea amploare cazului. Epistola cuprinde și informații amestecate despre o iarnă grea care aducea boala, moartea și îngreuna comunicarea: “Am ajuns ieri la Sebeș [...] aveam nevoie de acest curaj, deoarece trebuia să ni se facă potecă până în strada respectivă [...] am fost totuși nevoit să mă întorc cu sania. Slavă Domnului că sunt aici și toți suntem, din nou, sănătoși! În Sebeș, moartea a făcut răni adânci în multe familii, și chiar văduva Binder și în special Lotti suferă de această boală și stă în pat.⁷¹ Luni, soția mea și cumnata Meister pleacă la Sibiu pentru a o felicita pe mama lor de ziua onomastică. Dacă aveți ceva pentru Sibiu, atunci conductorul (al poștalionului – n.n) o va lua cu plăcere – eu rămân singur pentru câteva zile, dar am să caut să-mi găsec consolare și voi avea grijă să nu fiu implicat într-un proces asemănător cu cel al predicatorului dumneavoastră. Acel imprudent vă face multe probleme, și totuși aceasta după părerea mea se poate întâmpla dacă va fi acuzat de mai multe infracțiuni. Cu acestea, vă urează cele bune, cu prietenie, cumătrul dumneavoastră, I. Binder”⁷².

Un ultim act din dosar este o citație prin care “părțile implicate ale comunității C.A. din Dobârca, și anume reprezentanții acestei comune ca reclamânți, iar Daniel Schuster ca acuzat, [...] sunt chemate să se prezinte în data de 01. 03. a.c., dimineața, la ora 10, negreșit, personal, la Parohia săsească din Sebeș în fața Instanței Capitulare a “Țării de sub pădure” (*Unterwald*)⁷³, pentru ascultarea verdictului în cazul lor. Sebeș, 28 ianuarie, 1841)”. Semnătura este indescifrabilă.

Nu știm, cu certitudine, care a fost soarta predicatorului Daniel Schuster și nu ne permitem să construim ipoteze. Totuși, credem că acesta a fost eliminat

⁶⁹ Al patrulea document din dosar, această scrisoare, este din 15 ianuarie 1841.

⁷⁰ Documentul cu nr. 5 din dosar, scris recto-verso.

⁷¹ În Europa, acum, are loc apogeul “miciei ere glaciare” (1640–1850). Iernile erau lungi și geroase. Abundența precipitațiilor specifice ducea la izolarea comunităților, la împuținarea rezervelor de hrană, la slăbirea imunității trupului, la izbucnirea și manifestarea unor boli contagioase: variolă, tifos, gripă, tuse convulsivă (epidemiile aveau o ciclicitate de aproximativ un deceniu). În acest context climateric, iernile anilor 1841 și 1842 au fost problematice.

⁷² Documentul cu nr. 5 din dosar.

⁷³ Scaunele: Broos (Orăștie), Mühlbach (Sebeș) și Reußmarkt (Miercurea Sibiului).

din rândurile clerului. În comunitățile germane, nu atât pedeapsa, cât etica, controlul și disciplina socială impuse prin reguli, după Reformă, au convins, au fost asumate și s-au transformat în reflexe sociale. Cele mai agreate norme comportamentale (*Zucht*) erau: moderația, respectarea ierarhiilor (ceea ce se poate confunda cu obediența), apărarea demnității, puterea exemplului.⁷⁴ În ceea ce privește morala preoților, disciplina ecleziastică, cu toate evoluțiile din viața comunității evanghelice de confesiune augustană, *Articuli de pastorum vita et moribus* (1574) a fost valabilă tot timpul; preotul trebuia să ducă o viață onorabilă, să fie un exemplu de credință, să reziste “tentațiilor”, să respecte instituția căsătoriei. Realizarea ideologiei armoniei sociale prin aplicarea conceptelor de ordine și disciplină socială a fost o constantă a existenței acestei bisericii.⁷⁵

Însă, în mediile rurale, chiar și în epoci cu un grad mai mare de control social, încălcarea cutumelor, a tabuurilor sociale și sexuale, era o realitate. Era chiar supapa acelor medii.

THE SETTLEMENT OF A MORAL CRISIS IN DOBARCA (DOBRING), A COMMUNITY IN SOUTH-EASTERN TRANSYLVANIA. THOUGHTS REGARDING A “TRIAL PROTOCOL” (PFARRÄMTLICHES GERICHTS-PROTOCOLL, 1840)

Abstract

The Augustan Evangelical Church was influenced by Joseph's and the pre-forty-eighters' reformism. Joseph's regulations regarding the Evangelical church had aimed at increasing state control over this denomination and eliminating the church's social influence. This fact was reinforced by issuing a fundamental document with the role of religious status *Die allerhöchst begnehmigte Vorschrift Die die Konsistorien der Augsburger Konfessions-verwandten in Siebenbürgen*/The Uppermost Instruction Approved by the Consistories of the Augustan Denomination Believers from Transylvania (1807), a status that had been valid until the forty-eighters' revolution; the church's dependency towards the state had become a fact. Parish consistories (composed of the priest and the lay members of the Altschaft, the president of a rural consistory being the vicar) had only locally limited obligations, such as: organizing the religious services within the parish organization, supervision of church order and discipline, religiousness and morality of the community; school supervision; budget and religious heritage management. Social control was a goal for both the state and the church. Since the Tridentine matrimonial decrees, churchmen had been considered agents of the moral reform, of the social discipline. In this context, any form of hedonism and norm override produced exaggerated reactions, the involvement of ecclesiastical legal and administration elements, and, finally, attracted public opprobrium.

⁷⁴ Vezi, în acest sens Heinz Schilling ed., *Institutionen, Instrumente und Akteure sozialer Kontrolle und Disziplinierung im frühneuzeitlichen Europa* (Frankfurt a Main: Vittorio Klostermann, 1999); Lyndal Roper, *The Holy Household. Women and Morals in Reformation Augsburg* (Oxford: Clarendon Press, 1989), 152.

⁷⁵ Vezi G. D. Teutsch, *Die Synodalverhandlungen der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen im Reformationsjahrhundert* (Sibiu, 1883), 193.

Adultery was considered “an abominable phenomenon” that denied the sacred nature of matrimony, from the church's perspective. Protestant churches do not treat marriage as being sacred, thus marital infidelity is not a tragedy with fatal consequences from its perspective. However, the need for social harmony and discipline, worship and ethics of the family and the need to preserve family heritage led to the condemnation of adultery, especially when one of the actors of the illicit relationship was a clergyman.

In mixed communities, such as the Dobarca, achieving mixed marriages was not an impossible event, especially among farmers with lower social and economic status. In the rural settlements from south-eastern Transylvania in the 19th century, ethnic-cultural mixed communities living together was a reality, especially evident during local events that questioned the moral, religious and social traditions. Community vulnerability and the “scandal” as a disruptive event were evident in the case of such settlements, especially in the context of (public) allegations of adultery. We propose an episode of micro-history occasioned by the discovery of a “trial protocol” in the archives, for scientific reasons.

In 1840, the village Dobarca “roared” regarding an alleged adultery committed by the evangelical preacher Daniel Schuster and the Romanian Mary, “daughter of Theodore Miller”. Her husband was a local peasant named “Wassel Karotte”. He complained to the higher ecclesiastical authorities (the Dean) against the preacher, but also asked for permission to divorce the unfaithful wife. The episode occasioned a “trial protocol” (Pfarrämtliches Gerichts-Protocoll), the first file of the document we studied (also comprising witnesses' testifies), the file also contains citations, several official letters and private mail. Although some of the documents are incomplete or contain illegible fragments, we managed to re-enact the scandal and the trial it produced, despite the fact that the investigation and the trial lasted several months, from October 1840 to March 1841. The witnesses' testimonies were confused, timid, elusive, making any conclusion somehow distant and ambiguous.

The “trial protocol” reflects the problematic nature of human relationships, the moral degradation within the Evangelical church and the Transylvanian rural communities before the renewal after the revolution of 1848–1849, the relation between the local church institutions and the secular authorities. The case also proves the liberalization of the moral laws within rural areas, the insecurity of the priest's status, the simple man's fear of being involved in juridical events, the ethno-cultural mix, and the malfunctions of a normative society in the context of the reorganization of the Evangelical Church.

In conclusion, we do not know the fate of preacher Daniel Schuster and do not wish to launch any hypotheses. However, we believe that he was removed from the clergy. After the reform, it was not punishment, but rather ethics, control and social discipline enforced through rules that were assumed and turned into social reflexes within German communities. The most agreed behavior rules (*Zucht*) were: moderation, respect for hierarchy (which could have been confused with obedience), defending dignity, and the power of example. Regarding priests' morals, ecclesiastical discipline, considering the evolution of the Augustan Evangelical community life, *Articuli de pastorum vita et moribus* (1574) had always been valid, the priest had to lead a honorable life, to be a faith model, to resist all “temptations”, to respect the institution of marriage. Achieving social harmony ideology by applying the concepts of order and social discipline was a constant in the existence of this church.